

Annie Llwyn Bedw.
(Annie Williams, Llwyn Bedw, 1884-1969).

Hen wreigen go arbennig yn byw yn ardal y Waunfawr yn ystod y ganrif ddiwethaf oedd Annie Williams Llwyn Bedw. Er mai Annie Williams oedd ei henw, fel Anni Wiliam neu Mis Wiliam Llwyn Bedw yr adwaenid hi gan bobl ardaloedd y Waunfawr a Betws Garmon bob amser. Annie oedd yr ieuengaf a'r olaf o deulu lluosog Rhisiart a Jane Wiliam, a chwaer ymysg eraill i Meri, Sion ac Ywan Wiliam.

Ei chartref

Mae Llwyn Bedw ar gyrion y Waunfawr, wedi ei leoli ar ddarn o dir mewn cilfach fechan yng nghysgod poncan ar ochr ddeheuol y ffordd wrth fynd i gyfeiriad Betws Garmon. Yno y bu Anni Wiliam fyw gydol ei hoes. Plasdy bychan oedd hwn yn y dyddiau cynnar, yn perthyn i'r pumed llwyth bonheddig, sef teuluoedd Bodfel, Ystumllyn, Craflwyn, Gwydir, Pengwern, Penarth a Chlenennau. Uwchben y lle tán roedd arfbais y teulu – arfbais Collwyn ap Tangno: fleur-de-lis arian (argent) ar ddu (sable). Yn ystod y 1970'au roedd bwriad dymchwel y tyddyn a'i drosglwyddo i'w ailadeiladu ar dir yr Amgueddfa Werin yn Sain Ffagan, ond yma mae o hyd.

Cymeriad

Cymeriad o'r hen drefn yn sicr oedd Annie Wiliam; dynes garedig, gyda gwén bob amser ar ei hwyneb, a'i dau lygad glas yn perffio wrth eich cyfarch. Roedd yn wahanol, nid yn unig yn y ffordd yr edrychai, ond yn fwy na dim, am y ffordd y siaradai. Dywedai bopeth ddwywaith os nad deirgwaith: “hylo, hylo, hylo, sudachi, sudachi, mae'n braf, mae'n braf; tydi hi'n braf braf.”

Er bod Llwyn Bedw yn agosach i bentref y Waun, ac Annie'n adnabod bron bawb yno, a hwythau'n ei hadnabod hi, yn Salem Betws Garmon roedd ei chymdeithas, ac yno y byddai'n mynychu'r capel ar y Sul a chyfarfodydd amrywiol noson waith.

Roedd ganddi rhyw egni neilltuol, a llwyddai drwy ddycnwch a diwydrwydd i dalu ei ffordd drwy hwsmona, a chadw rhyw ddwy fuwch ynghyd a ieir a gwyddau, a hel, chwedl hitha “rhyw geiniog fach ddigon taclus at fy nghadw.” Byddai ar delerau da gyda pawb bob amser, a doedd ganddi ddim byd gwael i'w ddweud am neb; hyd yn oed rhyw adyn o ddyn

oedd yn byw yn y gymdogaeth. Mi fynnai nad oedd hwnnw “ddim yn ddrwg i gyd chwaith”.

Pan fyddai teulu newydd wedi gwneud cartref yn yr ardal byddai Annie yn siwr o alw heibio i'w cyfarch a'u croesawu-a'u canmol am ddod i “ardal mor dda a phobol mor nobl.” Os byddai rhywun yn cwyno neu dan anhwylder byddai'n siwr o alw i'w gweld, a byddai ganddi bob amser yn ei llaw, boed yn ffrwyth, paced o dé neu fisgedi. Ond 'Ovaltine' oedd amlaf, gan fod ganddi ffydd mawr ynddo i gryfhau a gwella ar ól gwaeledd: “y peth gora gewch chi at fendio”. Clywais ddweud iddi ar un achlysur roi paced deg o Wdbein yn anrheg i rhyw greadur gwachul oedd yn dioddef yn arw o ddiffyg anadl, gan feddwl y buasai “rhyw smóc bach yn gwneud byd o les iddo”.

Mae'n debyg fod Annie wedi teithio mewn dwsinau o wahanol gerbydau dros y blynyddoedd gan fod ei dull rhyfeddol ac anarferol o deithio yn hollol unigryw. Mae sawl hanesyn digri wedi ei adrodd gan bobl a gafodd y profiad o'i chludo. Y cerbyd cyntaf ddeuai i'w chyfeiriad-dim ots cerbyd pwy na maint ei lwyth-a byddai Annie'n rhoi amnaid a'i llaw a rhyw dwlc i'w phen cyn camu i ganol y ffordd nes gorfodi'r gyrrwr i wneud un o ddau beth: sefyll ar ei frecs neu fynd ar ei thraws! A chyn byddai'r gyrrwr wedi cael cyfle i ddod allan i'w rhegi, byddai hithau wedi agor y drws a gwthio'i hun i mewn cyn dweud yn siriol, “I ffwr a chi, ffwr a chi” neu “Awe iw go, go on, awe, awe”. Cofiaf un diwrnod gwlyb,a'r glaw yn arllwys i lawr, o weld car mawr llwythog yn arafu ym mhen yr allt wrth y Post yn y Waun. Ar ei do roedd llwyth o fagiau a bocsus, a choets babi wedi ei rhwymo'n dynn dros y cwbl. Daeth y gyrrwr allan i agor y drws a'r peth cyntaf i neidio allan oedd labrador mawr melyn, gyda dau neu dri o blant yn ei ddilyn. Y peth nesaf i ymddangos oedd dwy goes hirfain mewn sannau crychiog llwyd; a dyna lle roedd Annie yn stryffaglio allan o'r llwyth a pheri i'r plant a'r ci frysio'n ól i mewn rhag iddynt “get wet, get wet”. Y gyrrwr y dweud wrthi hithau “I'm afraid you're going to get wet yourself, my dear”. “No, no, no,” meddai Annie, cyn taro'r bag siopa dros ei phen a'i ddal gerfydd ei glustiau dan ei gén, a rhoi tuth lawr y lón i gyfeiriad siop Bryn Pistyll. Mae'n debyg drwy ffawd-deithio fel hyn i Annie gyfarfod mwy o bobl o bob cenedl, llwyth ac iaith nac unrhyw un arall yn yr ardal.

Pan fu farw Ywan Wiliam ei brawd (fe fu farw yn sydyn yn y cae

gwair), bu Annie mewn cyfyng gyngor beth i'w wneud, a daeth i'r penderfyniad mai'r peth gorau fyddai gwerthu Llwyn Bedw a mynd i gadw caffi - "i'r caffi 'nghadw inna". Wedi pendroni, aeth at gymydog da iddi, sef Richard Jones, y Cynant; un fu'n gefn a chyfarwyddwr caredig iawn, i drafod ei phenbleth. Dywedodd Richard Jones nad oedd yn meddwl y byddai'n beth doeth iddi werthu ei chartref a mynd i gadw caffi, oherwydd "Welwch chi Miss Wiliam bach; mi allwch roi ffon ar gefn rhyw hen ló am wrthod ei lith, ond fasa chi ddim yn medru rhoi ffon ar gefn cwsmar mewn caffi am wneud ffys efo'i fwyd". Ac aros yn Llwyn Bedw fu hanes Annie, a chael help gwas ac aml i gymwynas gan rai o'i chymdogion caredig.

Dros y blynyddoedd bu llawer o lanciau ifanc yn gwasanaethu yn Llwyn Bedw. Un o'r rhain oedd Geraint Roberts, o Lanwnda, oedd yn nodedig am ei ddawn neilltuol fel chwibannwr a dynwardwr adar. Roedd yr enwog Ronnie Ronalde ar un amser yn cael ei ystyried fel y chwibannwr a'r dynwardwr adar gorau'n y byd, ond llawn cystal, os nad gwell, oedd Geraint Roberts am efelychu'r fwyalchen, yr eos a'r gylfinir.

Llanc arall fu'n gwasanaethu yno oedd Aneurun. Pan gafodd ei anafu mewn damwain beic ger Pont Cynant roedd Annie wedi ei chyffroi a'i brawychu yn arw, ac yn ei gofid aeth i bentref y Waunfawr i chwilio am gymorth. O glywed y curo mwyaf byddarol ar y drws ffrynt, aeth fy mam i'w ateb a gwthiodd Annie heibio iddi i'r lobi yn gwaeddi'n gyffrous "Ffoniwch Doctor Miles, ffoniwch Doctor Miles, ma' Aneurun 'di brifo, 'di brifo'n ofnadwy, ffoniwch o rwan, ffoniwch!" Bryd hynny, rhaid oedd cysylltu drwy'r gyfnewidfa deliffon, ac yn ystod yr oedi roedd Annie druan ar bigau'r drain. Wedi cael drwodd i'r syrjeri, estynnwyd y ffón iddi. "Dyna chi Miss Wiliam, mae Doctor Miles ar ben arall y lein. Deudwch wrtho fo be' sy' wedi digwydd. "Naci, naci", meddai Annie yn ei chyffro, "Deudwch chi wrtho fo, deudwch chi, deudwch chi, rhag i'r doctor weld yr olwg flér ofnadwy sy' arna'i, golwg flér, golwg flér ofnadwy."

Hanes arall am Annie yw'r un am fab y Post, Waunfawr yn danfon teligram i Llwyn Bedw ar ddiwrnod crasboeth o Awst, a hithau yn rhoi llond mwg mawr enamel o sudd oren iddo-yn syth o'r botel. Ac er iddo ymbil a cheisio egluro fod angen rhoi dwr ar ben y sudd i leddfu'r chwerwder, ateb Annie oedd, "Yfwch o 'ngwas i, yfwch o lawr reit handi; yfwch o i chi gael chwanag." Ac yn ól Clive y Post, "dyna'r orenj jiws mwya uffernol i mi ei yfad erioed!"

Mae stori arall yn adrodd sut yr oedd tri o lanciau'r Waun yn cerdded ar hyd y lón heibio i Lwyn Bedw ar bnawn hyfryd o haf, ac yn cael andros o sioc o weld Annie yn brasgamu i lawr y cae tuag atynt yn gwaeddi “ISHO DYN, ISHO DYN, ISHO DYN”. Gyda'r tri wedi eu syfrdanu, sylweddolwyd yn fuan fod rhywbeth mawr o'i le, ac wedi mynd i'r cae gwelsant fod y drol oedd yn cario'r gwair i'r gadlas wedi troi ar ei hochr wrth ddod drwy'r adwy, gan adael y llwyth yn bentwr ar lawr. Rhywfodd ynghanol yr holl helbul a chyflafan, llwyddwyd gyda chryn ymdrech a nerth, a chymorth y gwas, i ail godi'r drol a'r llwyth, er mawr ryddhad i Annie.

Nid nepell o Lwyn Bedw mae tyddyn y Parc, sef cartref Eurwyn a Pearl Williams, a phleser a mwynhad i mi oedd cael eistedd ar eu haelwyd un noson braf o Fedi yn gwrando ar Eurwyn yn adrodd tipyn o hanes Annie Wiliam. Yn ól Eurwyn, “mi fydda'r hen Fiss Wiliam yn galw heibio yn amal. Dwad dros y gamfa ac ar hyd y cae yn ystod dydd, ac ar hyd y lón wedi iddi d'wllu gyda'r nós, yn cario lantar baraffin (“Rhag i mi fynd i'r clawdd” chadal hitha). Roeddau ni'n nabod y gnoc ar y drws a swm y gliciad yn agor; a dyna lle byddai yn martsio fwya clén i'r ty cyn gosod y lantar ar y bwrdd a'i diffodd. Mi fydda acw weithiau am oria, yn ista o flaen y tán yn siarad am bob dim dan haul. Chymera hi ddim panad dros ei chrogi; gwrthod bob amsar. Ond os bydda rhai o ohonom ni yn galw yn Llyn Bedw, y pechod mwya i'r hen Fiss Wiliam fydda gwrthod panad a rhyw damad o gacan. Mi fyddai'r hen greaduras yn brysur bob amsar, ac yn amlach na pheidio, mi fyddai wedi gorffan godro a bwydo'r ieir ymhell cyn i'r gwas feddwl am godi o'i wely. Dwi'n cofio fel byddai adag c'nheua gwair yn dwad at glawdd y lón i ddisgwyl hogia Tan Ffordd ddwad adra o'r chwarael, ac yn chwthu pib i gael eu sylw, er mwyn iddyn nhw ddwad draw i helpu yn y gwair. Mi oedd y beth ffeindia fyw, yn enwedig adag y 'Dolig, pryd byddai'n gyrru'r gwas i'r caea' i dorri sbriga o gelyn coch, cyn i hitha fynd a nhw wedyn mewn sach dros ei hysgwydd, a'i rhannu nhw rownd y tai yn y Waun a'r Betws fel arwydd o ewyllys da”.

Diwedd glo

Gan Eurwyn y cefais lun o Annie Wiliam yn eistedd ar dalp o garreg o flaen y tyddyn, sef 'Carreg March'; un y byddai'r marchogion cynnar yn ei defnyddio i sefyll arni i esgyn y ceffylau.

Pan ofynnwyd i un o hen gymeriadau mwyaf lliwgar y Waunfawr, sef Griffith Jones, neu Guto'r Allt i bawb yn yr ardal, pwy, yn ei farn ef oedd yr eneth harddaf oedd yn ei gofio pan yn lanc ifanc, atebodd “Heb amheuaeth, Annie Llwyn Bedw, hogan ddel ofnadwy; y dlysa ohonyn nhw i gyd”. Ie, “hogan ddel” chwedl Guto, ond hefyd, yn fwy na dim, yn gymeriad hynod ac unigryw o'r hen drefn yn sicr oedd Annie Wiliam neu Miss Wiliam Llwyn Bedw. “Ia wir, ia wir, ia wir.”

Gwilym Morris Jones (Mois).